

I.

RÉGI TÖRTÉNETIRÁSUNK ERDÉLYNEK

MAGYARORSZÁGHOZ VOLT KAPCSOLTATÁSA KORSZAKÁRA NÉZVE.

NAGYAJTAI KOVÁCS ISTVÁN L. TAGTÓL.

Erdélynek régebben vannak székely és oláh lakosai mint magyarok; de történetei azon időszak óta bizonyosabbak, egyszersmind ránk nézve érdekesebbek, hogy magyarok hazája is lett. És Tuhutum, Árpád egyik hadvezére, hont kereső bajnokait Magyarország rónáiról a IX. század utolsó negyedében vezérelte a Meszesen át Erdélybe, e hegyek és völgyekben gazdag országba, s a mely csatával itt az oláhok fejedelmét, Gelout teljesen meggyőzte: ugyanazzal ennek birtoka felett önmagának és családnak sokáig tartott uralmat vívott ki. Egyik ivadéka, II. Gyula, a XI. század kezdetében elvesztette azt. Háborogni merészelt István ellen, ki az Árpád-családbeli hercegek között első hordozott fején magyar királyi koronát; István haretéren vetett véget háborgásainak; diadalmat vett rajta; fogságba záratta, s Erdélynek őt uralta részét — mint legrégibb évkönyviróink mondják — *Magyarországhoz kapcsolta 1002-ben* ¹⁾.

1) *Kézai Simon*: „Sanctus namque rex Stephanus coronatur, et tandem duce Cuppan interfecto, Julia avunculo suo cum uxore et duobus filiis de Septem Castris adducto, et *adjuncto Septem Castris Pannoniae*.” *De originibus et gestis Hungarorum libri duo*. Budae. 1838. Pag. 47. Turóci krónikájában a XIV. századbeli író: „Anno itaque Domini millesimo secundo beatus rex Stephanus cepit Gyulam ducem cum uxore et duobus filiis ejus et in Hungariam transmisit — *universum vero regnum ejus, latissimum et opulentissimum, monarchiae Hungariae adjunxit*.” *Johannis de Thurócz Chronica Hungarorum*. P. II. c. 29. — Schwandtnerrel: *Scriptores rerum hungaricarum*. Tom. I. Pag. 95.

A székely nemzet most is, mint az oláhoknak Tuhutum által meghódítatásakor, bántatlanul hagyatván, önállásulag, függetlenül élt Erdély keleti részében; de függetlenségéről nem sokára önkényt lemondott. Nemzeti ősi alkotmányát biztosító egyezésre lépett diplomatia útján István királylyal és a magyar királyi korona védhatalma alá hajolt ¹⁾.

II. Gyula tettei eléggé mutatták, hogy a magyar nemzet sorsa intézésében nagyszerű hibát ejtett Árpád vezértanácsa, midőn Tuhutumnak megengedte Erdélyben egy második kis magyar hont alkotni; kezdetben ha nem egészen külön is, de folytában az éveknek mind inkább megkülönböztetést s megkülönböztetést attól, s már Gyula idejében ellenkép versenyzőt és küzdőt avval. Ily körülmények közt István király és tanácsosai, ha magyar nemzeti és bölcs politika szempontjából indulnak ki, mit mívelhettek volna hasznosabbat, üdvösebbet, mint az Árpád és tanácsnokai hibáját helyre hozni, s Erdélynek legalább magyar-birta és lakta részét Magyarországgal tökéletesen egygyé tenni, összesíteni? Ámde ők ezt nem tették. Erdély Gyula leggyőzete után sem lett Magyarország. Vármegyéi nem iktattattak, nem számítottak ezéi közé ²⁾. Innen Magyarország királyai s rendei magok sem ismerték, nem mondták Erdélyt Magyarországnak, hanem tekintvén a két ország közt magasán emelkedő, rengeteg erdővel borított hegysorokat, mondták: Erdőkön túli részeknek: *Partes ultrasilvanae, Partes transsilvanae* ³⁾.

-
- 1) A nemes székely nemzetnek constitútiói, privilégiumai és a jószág leszállását tárgyazó némely törvényes ítéletei. Pest. 1818. 276—295. II. Birálói észrevételek Nagyajtai Kovács Istvántól: „Mikor telepedtek meg Erdélyben a szászok, mikor a székelyek? Colonia-e mind a szász mind a székely nemzet? Az 1533-ban régi levelekből készített kivonat hiteles, székely, historiai kútfő. A székely nemzet constitútiója eredete iránti nyilatkozások. Mik voltak a hún nemzet alaptörvénycikkelyei? Mik tartatnak a székely nemzet constitútiója alappontjainak? Királyoktól nyerték-e a székelyek mint colonisták constitútiójok alappontjait, vagy húnoktól öröklötték mint húnoknak maradékai?” Nemzeti Társalkodó. 1833. II. félesztendő. Kolosvár. 1833. 269—220. 305—318. 353—368. II.
 - 2) Ezért mondatik a Hármas Törvénykönyvben is: „Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae banus, vel vajvoda Transsilvanus non habet jurisdictionem judicandi in comitatibus regno Hungariae incorporatis.” Decret. Tripart. P. II. t. 65. §. 3.
 - 3) Már II. Béla 1138-ik évi levelében is látjuk: „In Ultrasilvanis Partibus sunt mansiones, qui sal dare debent, scilicet viginti quatuor millia salis.” — Fejér,

És valóban Erdély nem csak Magyarországgal nem volt egy hon, hanem önmagában sem. Előbb két, majd három fő részre daraboltatott, melyek közül egyiken székely, másikon magyar, harmadikon feltűnőbbleg szász nép lakott, saját, külön főnök alatt mindenik s annyira megkülönbözve egyik a másiktól, miszerint évszázadok folytak le, míg (1437-ben) csak egyesülni kezdetek ¹⁾, és ismét évszázadok, míg állandóul egyesültek egymással. Honnan ha nyomozzuk, miben állott Erdélynek Magyarországhoz kapcsoltatása s e kapcsolat mi által intéztetett fentartatni? alig találjuk, kivált az öszvekapcsoltatás utáni első évszázadokban, egyébben mint abban: hogy Erdély népei magyar királyok által kineveztetett főnökök által s a magyar birodalom általános törvényei értelmében és szellemében kormányoztattak. Nem mindenben a szerint tehát, mint a magyarországiak. Mert habár a birodalmi általános törvények erdélyiek és magyarországiakra nézve egyaránt kötelezők voltak is, mindazáltal Erdélyben még a magyarok is birtak joggal, a magok számára külön nemzeti végzeményeket (statutumokat) alkotni ²⁾, annál inkább a székelyek, kik már Magyarországgal egy királyi korona alá egyesültökkor saját szerű alkotmányokkal éltek, s azzal élni soha meg sem szüntek. Birtak a szászok is. Azokon kívül egyik vagy másik nemzet nyert a királyoktól kiváltságokat. És e különböző nemzeti kiváltságok, statutumok, alkotmányok szerint kellett az erdélyi magyaroknak, székelyek és szászoknak kormányoztatniok ³⁾.

Midőn ezek szerint a magyar nemzetnek Magyarországgal lakott számosabb része látta, mikép hona, s Erdély, a kisebb számú nemzet résznek e kisebb hazája, közt maga a természet elválasztó határhegysorokat emelt; midőn tapasztalta, hogy az erdélyieket őtőle már a Tuhutum-család elkülönítette; és látta s tapasztalta, hogy Erdély I. István király korában sem tétetett egy honná Magyarországgal, s az erdélyi nemzet rész

Codex Diplomaticus Hungariae. Tom. II. Budae. 1829. Pag. 104. — S még az 1514-beli országrendekek által megállított Hármas Törvénykönyvben is e nevezet használva találjuk: Sunt praeterea Transsilvanis in Partibus Scythuli." Decret. Trip. P. III. tit. 4.

- 1) Codex Diplomaticus Hungariae. Tom. X. Vol. VII. Budae. 1843. Pag. 912—915.
- 2) Decret. Trip. P. III. tit. 2.
- 3) Math. I. Decret. II. de a. 1466. art. 13. — Uladislai II. Decret. I. de a. 1492. art. 1.

nem olvasztatott tökéletesen össze a magyarországgal: csak Magyarországot nézte saját édes magyar honának ¹⁾, s Erdélyt, a rengeteg erdőkön túl fekvőt, úgy tekintette, mintha az kevésbbé volt volna magyar hon mint Magyarország; az erdélyi magyarokat megint úgy, mintha ezek kevésbbé voltak volna vérei mint a magyarországiak. Innen az, mi Erdélylyel és az erdélyiekkel történt — örömdéríthető bár vagy elszomorító — nem bírt oly érdekkal hatni reája, sem oly részvétet költeni fel benne, milyent Magyarország s ennek magyar lakói hasonló története. Önkényt következett aztán mindezekből, hogy Magyarország hajdani fiai közül még azok is, kik úgy álltak elő mint annak történetirói, bámulandó csekély figyelmet fordítottak az erdélyi eseményekre, s ezek tömegéből képzelhetlenül keveset méltattak arra hogy a magyarországiak között, tudomásául és tanulságául az utókornak, röviden bár, megemlítsék, még azon esetben is, midőn azok imezekkel hasonneműek, fontosságuk voltak, vagy szorosan ezek kiegészítéséhez tartoztak.

Az Árpád-házból származott királyaink országlási politikájának egyik szembetűnő iránya volt: külföldiekkel népesíteni be birodalmok néptelen helyeit. Már Kézai Simon a XIII. században III. László idejében (1272—1290) élt történetirónk átlátta azt, és munkájában egy egész külön szakaszt irt arról ²⁾. Számos családot sorolt elő, névszerint: olasz, spanyol, francia, cseh, morva, s kivált német földről Gejza herceg idejétől fogva Magyarországba áthonosítottat. Feljegyzette többekre nézve, melyik uralkodónk korában telepedtek itt meg, s elbeszélte némelyik régi honából kiköltöztének okát is. — De királyaink a külföldiek áthonosítását — a gyarmatosítást — nem csak Magyar-, hanem Erdélyországban is folytatták. II. Gejza különösen nagy számú, német ajku gyarmatot szállított Erdély délszaki részébe a XII. században (1141—1161), és II. András egy külön nemzetet teremtett tagjaiból. Mert Gejza gyarmatosai valamint Erdélybe jöttök előtt külön tartományokban éltek — némelyek Flandriában, mások a német föld más vidékeiben — úgy Erdélyben is több csoportozatban külön tájakon laktak, egymással politikai kapcsoknál fog-

1) „Quia leges dudum approbatae ac consvetudines praedictorum regnorum Dalmatiae, Croatiae ac Sclavoniae et Transsilvaniae certis in terminis et articulis a nostrae patriae, regni scilicet hujus Hungariae legibus et consvetudinibus discrepare — videntur“ etc. Decret. Tripart. P. III. tit. 2.

2) Idézett kiadása 76—87. ll.

va öszve nem függőleg, s idők folytában hihetőleg egynyelvű néppé olvadandólag azzal, melynek körében vagy közelében lakást nyertek. De II. András 1224-ben kelt kiváltságlevelében temérdek következésű szavakban határozta s kimondá rájuk nézve: hogy az egész gyarmat nyugati végpontjától keleti végpontjáig el — Szász-Várostól Barótig — mindnyájan egy néptest legyenek; magok közül és által választandó tisztetek által igazgattassanak; egy főnöktől, a királyok által hasonlólag közölök kineveztetendőtől függjenek és magyart magok közt — mint birtokost — meg ne szenvedjenek, habár királyok adnának is nékie ottan birtokot ¹⁾. És-e határozatok azok, melyekkel András király Erdélyben a már létezett két, de rokon székely és magyar nemzet mellé teremtette politikai tekintetben a harmadikat, a szászt, s adott annak a más kettőétől nem csak különböző, hanem azzal e mai napiglan gyakran ellenkező szász nemzetiséget, érdeket és irányt. Mindez pedig azelőtt történt, hogy Kézai Simon historiai művét írni kezdte. — S ő, ki oly gondosan számlálta elő, mely idegen családok honosítottak koronként át Magyarországra, szót sem tett az erdélyi gyarmatosításokról. S midőn méltónak tartotta egyenként megnevezni az idegenből Magyarországra áthonosult egyéneket, kikből III. László idejéig egy-egy külön nemzetség (generatio) volt; ugyanakkor nem méltatta megemlítésre azon, Erdélybe béköltözött gyarmatcsoportokat, melyekből már II. András alatt egy nép lett.

Némely királyaink — ismét az Árpád-családból — kincstár nyere-ménye (lucrum Camerae) cím alatt némi adót vettek a papság és nemes-ség jobbágyaitól. A néhány rendbeli országgyűlésen alkotott törvények által eltiltatott ugyan ez adóztatás; de III. András alatt mégis törvényesített ²⁾. I. Károly 1342-ben, I. Lajos 1351-ben új törvények hozatala eszköz-lésével állandóvá is tudták tenni. Azonban Lajos király az erdélyi magyar nemességet s ennek birtokait 1366-ban teljesen fölmentette fizetésétől ³⁾.

Országosan helyben hagyatott és ujonan megerősített az erdélyiek ime szabadsága Hunyadi Mátyás uralkodása kezdetében is mind 1458-

1) Eder: De initiis juribusque primaevis Saxonum transsilvanorum commentatio. Viennae, 1792. Pag. 179—194.

2) Kovachich, Supplementum ad vestigia comitiorum. Tom. I. Budae, 1798. Pag. 160.

3) Fejér, Codex Diplomat. Hung. Tom. IX. Vol. III. Budae, 1834. Pag. 556.

ban, mind 1464-ben ¹⁾). De tapasztalván e király, mikép az elődei által teméntelen sokaknak engedett mentesség miatt nagyon megapadt a kincstári nyeremény, s a menteseket ismét adófizetés alá törekedvén hozni jövedelmei szaporítása tekintetéből: 1467-ben Budán tartatott országgyűlésben a kincstári nyeremény cím alatti adózást eltöröltette, s helyébe a „királyi fiscus adója” (tributum Fisci regalis) címűt állította meg következő határozatokkal: hogy évenként egyszer minden 5 kaputól 1 arany forint fizetessék papok, nemesek s még a király jószágai után is, és ennek fizetésétől kiváltság erejével soha senki ne mentesíthetessék ²⁾).

Most adó rovatott ki az erdélyi nemesekre is; és ők, kik őseikkel együtt egész század folytában (1366—1466) mentesítve voltak attól: elkeseredve, bosszankodva hallották az adónak magokra, vagy birtokaikra kirovatását. Az elkeseredés, bosszankodás általános zúgolódásban tört ki mindenfelé, annyival inkább, mert a király ősi szabadságuk sértésével még a székelyekre is ki akarta terjeszteni azt ³⁾). Megragadta s használni kívánta ez alkalmat Veres Benedek, egyik nagy birtokú s tekintélyű nemes; a király elleni korlátlan kifakadásaival naponként mind inkább növelte a köz ingerültséget, és izgatásával oly tetre vezette, melyet eleinte kivüle talán más senki meg sem is gondolt. „Mátyás — mondogatá ő forrongó ingerültségbe jött hontársainak — Mátyás királyból zsarnok lett. Pénzhalmozás okáért örök háborút folytat. Népeit szokatlan súlyos adóval, terheli. A szabadalmakat, kiváltságokat, külön néptörvényeket lábaival tapodja, s mindent saját kénye szerint mível. De balgatagság, alacsonyosság lenne az ősöktől öröklött dicső szabadságot gyávaság, tunyaság által elveszteni. A szokatlan adózást tehát nem kell elvállalni, hanem inkább más királyt választani szabadságvédőt s békekedvelőt. És kit választhatnának érdemesebbet, méltóbbat mint Bazini és Szent-Györgyi Gróf Jánost, a vajdát, kit mindnyájan úgy ismernek mint Erdély édes atyját? Lám, Erdélyt a természet maga határhegysoraival oly megerősített országgá tette hogy, ha lakosai egysége is oltalmául leend, félnie egyfelől sem

1) Kovachich, Vestigia comitiorum apud Hungaros. Budae, 1790. Pag. 302. — Math. I. Decret. II. de a. 1464. art. 13.

2) Kovachich, Vestigia comitiorum apud Hungaros. Pag. 372—377.

3) A kolosmonostori konvent levéltára. (Most Kolosváratt a római hitvallásuak piaci nagy templomában)

lehet. A mellett mind azokat, miket a legkéjeseb életet folytatni akaró kívánhat, dusabban termi meg mint akármelyik más ország.”

Megtették célzott hatásukat Veres ismételt szavai a vajdánál és előkelőbb hontársainál. Ezek hajlani kezdettek királyukká választani őt; az ezek választását nem akadályozni, szaporodott naponként az egyetértők száma. Mi eddig titkon, az most egész nyilvánossággal folytattatott. Küldöttek jelentek meg a főbb városokban is, ezeket egyetértésre, közös cselekvésre felhívók; s a melyek közölök a magyar királytól teljes elpártolásra nem birathattak: rávétettek legalább annyira, hogy szabadalmaik, kiváltságaik védelmére fegyvert emeljenek.

El-beszárnyalta e történet híre egész Magyarországot. Mátyás készült az erdélyieket személyesen megfenyíteni s engedelmességre téríteni. De ő, ki Erdélyben született s nevedett volt, igen jól tudta: mily hosszúak és szorosak a Magyarországból Erdélybe vezető utak, s ha csak kevés számú védőrökkel rakatnak is meg: ezek kedvező helyzetöknél fogva képesek lesznek a legerősebb hadserget feltartóztatni, sőt veszélybe dönteni. Ezen útnak maga előtt elzáratását tehát megelőzendő, lovas és gyalog hadát rendkívüli sebességgel vezérelve, s a Nagy-Várad és Kolosvár közti szoros úton akadályoztatás nélkül áthaladva, sokkal hamarabb, mint gondolták, Erdélybe érkezett. Alig vonulhatott ki itt a hegyek közl a térmezőre, szembe találkozott vele a felzendültek serege; de a nélkül hogy csatára szállott volna, vezérei által, kik hűségében nem bizhatának, szétszlatatott. Jött János is, a vajdakirály, a városok főbb hivatalnokaival, s miután az egész lázadási történet okáról és folytáról férfias, őszinte vallomást tett Mátyásnak: lábaihoz borulva ennek, bocsánatért és Erdély szabadságai, kiváltságai megtartásaért könyörgött. A király reményt felül haladott kegygyel fogadta a könyörgőket. Bocsánatot ígért mindenkinek, a lázadás indítóin és vezérlőin kívül. És ígerte Erdély szabadságait és kiváltságait is megtartani ¹⁾.

Következett a főbb lázadók megbüntetése. Ennek meghatározása végett Mátyás Tordán közgyűlést tartatott. Jóság-elvesztést, a honból örökre száműzetést határozott ez a király helybenhagyásával; de voltak még is, kik súlyosabb büntetés alá jutottak. A tordai gyűlésben nap jelöltetett ki, melynek eljötté előtt a száműzötteknek végkép távoznok kellett hazájokból,

1) Ant. Bonfinii Historia Pannonica. Coloniae Agrippinae. 1690. Pag. 393—395.

mit mert sokan nem cselekedtek, Mátyás némelyek fejét a szebeni piacon hóhérpallossal üttette le; másokat Kolosváratt utcákról utcákra hordoztatott, tüzes vasfogókkal marcangoltatott és csak ez iszonyító kinzatas után nyakaztatott le ¹⁾.

Páratlan az elbeszélte lázadási történet sor Erdélynek Magyarországhoz volt kapcsoltatása korszakában. Erdélynek Mátyáson kívül több fia nem ült magyar királyi székből, s Erdély még sem kelt ki egy királya ellen is annyira, mint e saját fia ellen. Viszont egy magyar király sem száműzött, fosztott meg jószágaitól annyi erdélyit, mint épen az erdélyi születésű Mátyás király. Nem elég figyelem-gerjesztők, emlékezetre méltók-e vajon e történeti különösségek? Még is tekintsünk a híres *Chronicon Budense*-be. Ennek szerzője épen Mátyás király korában élt és irt. A történetek rajzában leebb jött az 1467-ik évből; érint 1468. évből tényleget is; mind e mellett az 1467-ik évi erdélyi nevezetes eseményekről oly mélyen hallgat ²⁾, mintha soha sem történtek volna.

És melyik történetírónk jegyezte föl az 1514-ben Magyarországon Dózsa György által indított, a nemesek kiirtását és a parasztok uralomra juttatását célzó belháborúnak erdélyi eseményeit? Egyik sem. Maga *Tubero*, ki Dózsával egy időben élt, emlékiratának elősoraiban kijelentvén, hogy főleg Magyar-, Török- és a szomszéd országok korabeli történeteit szándékozik megírni, kezdve Hunyadi Mátyás király elhunytán: maga helyén a szív mélyéig ható éles tollal rajzolja e fájdalmas emlékezetű belháború keletkeztét, folytatást és végét. S mert indítója, Dózsa, erdélyi, székelyföldi volt, az ő s paraszt sergének meggyőzője, Zapolya hasonlóan erdélyi vajda: ezeknél fogva érinti ugyan Dózsának Erdélyből származását, *scythának*, székelynek nevezgetvén őt; felemlíti azt is, mikép Zapolya Erdélyből és erdélyi hadsereggel ment Temesvárhoz Dózsát megtámadni s azzal is vett rajta győzelmet; de hogy ezen, már céljában retentő s folytatásban borzasztó háborús lázongás Erdélybe is el-behatott vagy ott mutatkozott volna, nem sejteti ³⁾. Valamint Istvánffi sem tesz legkisebb említést arról, noha ezen paraszt lázadásról legterjedelmesebben ő

1) Bonf. idézett *Historiája* 396, 397. ll., és a kolosmonostori konvent levéltára.

2) *Chronicon Budense*, Budae. 1838. Pag. 355.

3) *Ludovici Tuberonis Commentariorum de rebus suo tempore gestis libri XI. Schwandtner*nél; *Scriptores rerum hungaricarum*. Tom. II. 1746. Pag. 329—335.

értesít ¹⁾. Pedig ennek gyászos színhelyéül nem csak Magyarország szolgált, hanem Erdély is. Nem csak a nagyobbik magyar hazában fosztogattak, égettek keresztes mellü parasztok, hanem a kisebbikben is. Ha Csanádot kirablották Magyarországon: követtek el ők rablást Kolosvár keblében és határain is Erdélyben ²⁾. Mint több magyarországi urak várait és kastélyait kezeikre kerítették, kizsákmányolták s aztán lángba borították: szintugy zsákmányul estek nekik Erdélyben a valkói, a torockói várak, a csanádi kastély; s mit falaik közt a láng meg nem emészthetett, általok hamvasztatott el. S midőn találtattak Magyarországon, kivált Marmaros megyében nemesek, kik hozzájuk csatlakozni sem pirultak sem irtóztak: akkor Erdélyben sem hiányoztak — nevezetesen Kolos megyében nem — fő családbeliek is, kik hasonlóan cselekedtek ³⁾.

Már miután tagadhatlan, mikép több száz gyarmatcsoportnak II. Gejza idejében Erdélybe telepíttetése, s itten II. András által egy, mind e mai napig erősen álló néppé olvasztatása; továbbá Erdély népeinek Mátyás király korában a magyar királyi koronától habár rövid ideig tartott elválása, és Szent-Györgyi gróf János vajdában külön uralkodónak választatása; végre, több erdélyi parasztnak is II. Ulászló országlása alatt a nemesség elleni fellázadása s dulongása Erdély legnevezetesebb és fontosabb történetei sorába tartoznak; még is ezeket a magyar birodalmi egykorú oly történetírók sem említették, mint Kézai Simon, a *Chronicon Budense* szerzője s Tubero Lajos: akkor, úgy vélem, elég világosan látható, hogy az erdélyi történetek Erdélynek Magyarországhoz volt kapcsoltatása korszakában, a régi magyar történetírók által legnagyobb részben feljegyzetlenül hagyottak, s mi följegyeztetett, igen — igen kevés!

Azonban e kevés sincs általok kielégítőleg adva; mit egy részint koruk uralkodó gondolkozásából vagy szelleméből magyarázhatni meg, mely rájuk is hatott, s működéseikben nekik irányt adott.

Harcdíj az iker Magyarhon. Harcaikkal szerezték, ótalmazták, tartották meg mind kettőt a magyarok; és csak azokkal szerezhették, ótalmazhatták s tarthatták meg leginkább, oly sok és tőlök mind idegen, velök mind ellenségeskedő népek között. Ekkép a magyar nemzet harcias fiai biztosítván Magyarország létezését az európai földön, természetesen a

1) Regni Hungarici Historia a Nicolao Istvanffio. Coloniae Agrippinae. 1724. P. 39—47.

2) Kolosvár levéltára. És Oklevéladalék: I. II.

3) A kolosmonostori konvent levéltára.

bátor hadi férfiak voltak a legbecsültebb nemzetfiak; a hadi erény tartatott a férfi legszebb polgárdíszének, a hadi hőstett legmagasabb érdemének, legfőbb dicsőségének. Emlékezzünk a magyar nemesi rend történetjére s mi itten állítatik: mindazt adathalmazzal találandjuk ott bém bizonyítva. Nemességgel, s ezzel együtt földbirtokkal királyaink által jobbadán mindig azon férfiak ajándékoztattak meg, kik csatatéren vitézséggel tüntették ki magokat.

S miként gondolkoztak, cselekedtek az ily körülmények között élt történetíróink? Miként a nemzet s királya.

Midőn látták, hogy a nemzet a hon elleneivel vitézül vítt harcokat tartja fiai legdicsőbb tetteinek, s a király jutalmazásra legméltóbbaknak; történetírói tisztókat ők is úgy gondolták legjobban teljesíthetni: ha följegyzésre főleg ugyanazokat méltatandják, s e hibás gondolkozáshoz alkalmazva irták mindnyájan munkáikat; mert ámbár a nemzet, melynek történetírói kívántak lenni, nem élte napjait csupa harcban, s hadi gyakorlaton, elleneivel csatázáson kívül egyebet is mívelt: mindazáltal más működéseit, tetteit, viszonyait ritkán említették meg, s még a harci történetekkel ok- vagy okozatképen szoros kapcsolatban álló, de nem hadi eseteket gyakran oly melleleg, hanyagúl, homályosan, hibásan, miszerint az utánok következett nemzedékek maig sem lehettek képesek némelyeket tisztába hozni s talán a következők sem lesznek soha.

III. Béla (1173—1196) alcancellarius Pál ¹⁾, vagy, ha úgy akarjuk: Béla király Anonymus Notarius irt legterjedelmesebben Erdély egyik részének Tuhutum által meghódíttatásáról, s e hódító és ivadékaiknak a felett szent István király koráig tartott uralmáról. De ha tudni akarjuk Tuhutum családjának politikai viszonyát Árpád házához, Erdélyét azon időszakban Magyarországhoz: tisztán előadva az ő historiájában sem találjuk; mert a midőn mondja egyik szavával, hogy Tuhutum Árpád engedelméből jött át Erdélybe Gelou fejdelem birtokát elfoglalni, s ez által Tuhutumnak Árpádtól akkori függését adja értésünkre; mondja másikkal azt is, mikép Tuhutum azon szándékkal jött, hogy Gelou birtokát önnön maga s ivadékaik számára hódítsa meg; s miután vitézei fegyvere által Gelou elesett, ennek alattvalói nem mást, hanem épen a győzedelmes Tuhutumot választották uroknak s neki esküdtek hűséget

1) Fejér, Codex Diplomat. Hung. Tom. II. Budaë. 1829. Pag. 199.

1). Mely szavak oda láttatnak mutatni, mintha Tuhutum Geloum nyert diadalma után tényleg mindjárt függetlenné s önállásúvá vált volna.

Azzá vált-e egyébiránt vagy nem, itt bővebben vizsgálni nem akarom; csak azt említem e kérdésekre nézve: független volt-e jogszerűleg a Tuhutum-család az Árpád-háztól vagy nem? Külön országot képezett-e annak korában Erdély Magyarországtól vagy nem? Az Anonymus Notarius is oly hanyagúl és homályosan nyilatkozott, hogy megoldásukat a két magyar hon jelesebb történetirói is vagy meg sem kísértették, vagy kielégítlenül tették ²⁾. Pedig alig hihető hogy egy királyi alcancellarius által, ki minden esetre az első Béla királyok valamelyike idejében élt, a két haza közt e legelső korszakban fenállott jogviszony felvilágosíthatlan volt volna.

1) Tuhutum „coepit ad hoc anhelare, quod si posse esset, per gratiam ducis Arpad domini sui terram ultra silvanam sibi et suis posteris acquireret, quod et sic factum fuit postea.“ — „Dux vero Arpad inito consilio voluntatem Tuhutum laudavit, et ei licentiam ultra Silvas eundi, contra Gelou pugnare concessit“ „milites Tuhutum, audaci cursu persequentes, ducem Geloum, juxta fluvium Copus interfecerunt. Tunc habitatores terrae videntes mortem domini sui, sua propria voluntate dexteram dantes dominum sibi elegerunt Tuhutum patrem Horca, et in loco illo, qui dicitur Esculcu, fidem cum juramento firmaverunt.“ — *Historia Hungarica de septem primis Ducibus Hungariae. Cap. XIV—XVII. Schwandtnerél: Tom. I. Pag. 17—19.*

2) Pray okoskodással törekedett a bajos kétes kérdéseket megoldani. „Mivel — imiggy okoskodott — Erdély terjedelmét tekintve, szinte egy harmad résznyi akkoraságu mint Magyarország; ha Tuhutum azt — a meghódított egész magyar föld elosztatása alkalmával — sajátul kapja: közöttte s az Árpádot főnökül választott több vezérek közt nem volt volna egyenlő az osztály. Ha pedig ezek is akkora földrészt nyernek osztályrészőkbe mint Tuhutum: úgy Árpádnak és ivadékainak, a királyoknak, kellett volna örökségül legkisebb részt kapniok; minek épen az ellenkezője bizonyos.“ És ezen okoskodásból következteti: „Itaque illud veri est similius, Tuhutumo Transsilvaniam administrationis solum titulo, partem vero aliquam, ut reliquis electoribus, feudi instar, collatam fuisse.“ *Historia Regum Hungariae. Tom. I. Budae, 1801. Pag. XLVI—XLIX.*

De Pray okoskodása alapjául oly tényt vett valónak, mi nem az. Erdély terjedelmébe tudniillik belé értette a székelyföldet is. Ámde a székelyeket és honjokat a magyarok soha sem hódították meg; az tehát a hódító magyar vezérek osztozásakor osztály alá nem jöhetett — nem is jött. És ha a székelyföldet kivesszük, melyet ki is kell vennünk, Erdély meghódított terjedelméből: ez koránt sem lesz harmad résznyi akkoraságu mint Magyarország. Minél fogva

Bonfini adott legbővebb rajzot Erdélynek Mátyás király ellen 1467-ben felzendültéről. S midőn meggondoljuk, hogy ő egyenesen Mátyás parancsából kezdett a magyar birodalom történetírásához; hogy e királynak nem csak kegyéből hanem udvarában és vele is élt, s a korabeli nevezetesebb magyar történeteket ha másoktól nem, magától a történetíró királytól is teljesen és hűven megtudhatta: szinte hinnünk kell, mikép más események közt az emlegetett felzendülést is legalább fő vonásaiban, hű s teljes rajzban adta át a maradéknak. S mégis csalatkoznánk, ha azt hinnók. Szerinte a hűtelen fő lázadók a tordai gyűlésben csupán örök száműzetéssel büntetettek, és szabadságokban hagyatott oda költözni ki, hova tetszik és vagyonaikat magokkal vinni ¹⁾. De ez nem úgy van. A fő lázadók száműzetésen kívül jószágáiktól is megfosztattak. Számosak Mátyás levelei, melyekből ma is olvashatjuk: mikép a tőlök e lázadás büntetésekül elvett fekvő birtokaikat másoknak osztogatta ²⁾. S mi volt Bonfini szerint a lázadás két fő személyének, Veresnek és Szent Györgyi gróf Jánosnak büntetése? Ó az elsöre nézve csak ennyit jegyzett meg: Veres Benedek, e szerencsétlenség szerzője, titkon Lengyelországba lopózkodott s ottan végzette életét ³⁾. Annyiból állott tehát egész büntetése, hogy honán kívül kénytelenítettett lakni? Koránt sem. Mátyás az ő s testvére Veres János számos birtokait is másoknak adta ⁴⁾. A vajda büntetéséről pedig elannyira hallgat Bonfini, hogy csaknem azt gondolnók, miszerint vajdai hivatalából sem mozdíttatott el, ha elmozdíttatását másképen meg nem tudnók ⁵⁾.

nem való, hanem csak képzelt levén a Pray által okoskodásalapúl vett tény; még mindig kérdés: vajon valószínű-e bár a következtetés, melyet abból kindulva Tuhutumra nézve tett?

- 1) „De fidelibus hic” írja a tordai gyűlésre vonatkozólag, et infidelibus agitatum; qui rebelles ac perfidi declarati: his perpetuum duntaxat exilium indictum est, et ea quidem conditione ut ad statum diem extra regni limites quocunque luberet se cum fortunis transferre sit liberum.“ Idézett historiája 396. l.
- 2) A kolosmonostori konvent levéltára, s Oklevéladalék: III.
- 3) „Benedictus Rufus, hujusce mali author, in Poloniam se surripuit, ibique vitam exegit.“ Id. Hist. 396. l.
- 4) A kolosmonostori konvent levéltára, s Oklevéladalék: IV.
- 5) Tudhatjuk pedig ezt Mátyásnak már 1467-ben a lázadás lecsendesülte után kelt nem egy leveléből. Egyikben: „Datum in Segesvár feria tertia proxima post fe-

Verbóci Istvánról kell még szólanom. Mint törvénykönyvszerkesztő nem tartozik ugyan ő a történetírók közé; de miután Hármas Törvénykönyvébe országos történeteket hirdető, népállapotokat rajzoló jegyzeteket is iktatott: ezek is kritikai vizsgálat alá vétethetnek. És tekintsük, némit hogyan jegyzett bé az erdélyi székelyekről.

Hún-scytha eredetűeknek, hadakozásban igen tapasztaltaknak, kiváltságos nemességgel bírónak, más népekéitől egészen különböző nemzeti szokásokkal, törvényekkel élőknek írja őket; s e szokásaik, törvényeikből akarván a legfeltünőbbet, legjellemzőbbet meg is említeni, mondja: „per tribus et generationes atque lineas generationum (antiquorum more) haereditates ac officia inter sese partiuntur et dividunt.”¹⁾

S meg kell vallani, mikép a székely nemzeti alkotmány sajátzerűsége kijelöléseül annál, mi ez idézett szavakban rejlik, valamit helyesebben érinteni nem lehetett volna. Ezekben fekszik amaz előbbieknél is „dissimilipenitus lege et consuetudine gaudentes“ igazi értelmök. Mert a székely alkotmány Verbóci idejében valóban annyira sajátzerű volt, s épen annál fogva, mit ő is megjegyzett, hogy ahhoz hasonlót az akkori népek közül egyiknek historiája sem mutat fel.

Azonban ezen alkotmányi sajátzerűség, az abból természetesen következett sajátzerűleges népállapot rég megszűnt, és ismerete is annyira kihalt, miszerint jelenben a székelyek közt is ritka, ki bár képzzel bírjon helyessel egész mivoltáról, és aligha találhatik, ki tiszta tudomással. Ennek oka pedig nem csak az, mert kevés számú adat maradt fen, melyből tudomást lehetne szerezni róla; hanem az is, mert Verbóci hanyagul és hibásan adta elő felhozott szavaival.

stum omnium Sanctorum anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo“ maga volt vajdának mondja Szent Györgyi gróf Jánost; Vizaknai Miklós birtokait azért ajándékozván másnak: „quod Joanni Grof, alias vajvodae nostro Transsilvan. — non solum adhaesisset, verum etiam nonnullos alios . . . cum suis malis consiliis ad infidelitatem convertisset.“ A kolosmonostori konvent levéltárából.

1) Tripartitum opus juris consuetudinarii inelyti regni Hungariae per magistrum Stephanum de Verbewcz personalis praesentiae regiae Majestatis locum tenentem accuratissime editum: a címlapon. Impressum Viennae Austriae per Joannem Singrenium. Anno domini M. D. XVII. Octavo die Maji: az utolsó lapon. P. Tert. Tif. iiii.

Hat vérségi fő osztályra szakadt Verbőci korában és kora körül a székely nemzet; mindenik fő osztály ismét négyen négy szorosabb vérségi alosztályra s az alosztályok családokra. A fő osztályok közös nevezete — mert meg vala mindeniknek saját külön neve is — magyarul nem, latinul *genus, generatio, tribus*; az alosztályok közös nevezete magyarul ág, latinul *ramus, linea, arbor* volt ¹⁾. És ezen hat nembe, egyzersmind pedig a hat nem huszonnégy ágának valamelyikébe tartozott belé minden igaz törzsökös székely család, mert ezek valamelyikéből sarjadzott ki egykor őse, s vette származatát maga is.

Mint a nemzet maga nemekre s ágakra, úgy osztatott hona földé is nemek és ágak szerint fel. S a milyen jól tudatott hajdan a székelyek közt, melyik nembe, s az illető nemnek melyik ágába tartozott mindenik család s egyén; szintoly jól az is, melyik nemhez és ághoz tartozott mindenik belső, külső fekvő örökség, s az illető nemben és ágban melyik családnak, egyénnek birtoka.

A székely nemzethez hasonlítólá a vele rokon magyar nemzet is nemekre vagy nemzetségekre osztatott mostani hazájában megtelepedésekor, s azután is évszázadok folytában; de az ágakra osztatás, legalább oly szerkezetben és értelemben, milyenben az a székelyeknél divatozott, nála

1) Hogy a székelyek Verbőci idejében valóban nemekre s nemeknek ágaira oszlottak, bizonyítják némely 1507. s 1508-ban kelt oklevelek, melyek eredetileg a kolosmonostori konvent levéltárában vannak; s melyeknek egyike az Oklevéladalék V. száma alatt közölve van. — Hogy ideje körül sőt idejében is hat fő osztály volt, annak huszonnégy alosztálya; a fő osztály magyarul nemnek, az alosztály ágának mondatott, s latinul amaz leginkább *genus*nak, imez *linea*nak, *ramus*nak, láthatni többek közt azon adatokból is, melyeket Kovachich és Engel sajtó útján már rég világ elé terjesztettek. — *Scriptores rerum hungaricarum minores*. Tom. I. Budae 1798. Pag. 339, 340. — *Danielis Cornides Vindiciae Anonymi Belae regis Notarii*. Budae, 1802. Pag. 350—352.

Azt pedig hogy a nemeknek ágakra oszlását, az ágaknak családokra oszlása követte közvetlenül — ismét egyebek közt — kétség alá hozhatlanul bizonyítja Báthori István erdélyi vajda vagy fejdelemnek egy 1575-ben kelt eredeti levele, melyből világosan látható: melyik nembe és ágba tartozott néhány marosszéki székely és székelynő még a XVI. század utolsó felében is, és melyik nemben, ágban élt; például: Thomas Orban, Ambrosius Nagj *in genere Abran et ramo Nagj-agh*, Albertus Bala et Joannes Syluester *in genere Eorlewcz et ramo Seprewd*, Albertus Peterfy, Petrus Myklosy, Martinus Balassy, Andreas Syluester *in genere Jeneo in ramo Zomoruw*, Marta Apody . . . *in genere*

hiányzott. És a régi magyar történetírók s oklevél-fogalmazóknak, mert latin nyelven dolgoztak, gyakran szükségök lévén a nem vagy nemzetség értelmét latinul kifejező szóra: a végre egynél többet használtak, rendszerint pedig ezeket: *tribus*, *progenies*, *generatio*, *genus*; általok e szavak a családcsoporthok vérrokonsága kifejezésére nézve hasonértelműeknek tartatván.

Oly igazság ez, melyet a történet és oklevéladatok sokasága minden kétségen kívül valóvá teszen ¹⁾.

De a milyen kétségtelenül igaz, történet s oklevéladatoknál fogva, hogy a székely és magyar régi történetírásban s oklevél-fogalmazásban a *tribus*, *progenies*, *generatio*, *genus* szavak hasonértelműeknek tartattak s mint olyanok használtattak a nemek vagy nemzetségek latinul kitételében: épen olyan igaz aztán az is, hogy Verbóci hanyag, hibás szerkezetben adta a székelyeknek nemekre s nemeknek ágaira oszlását, midőn rólok így írt: „Per tribus et generationes, atque lineas generationum (antiquorum more) haereditates ac officia inter sese partiuntur et dividunt.“ S azért hibásan, mert idejében *tribus* és *generatio* mind egyet tett; s ha ő

Meggyes *et ramo Kwrth.*” Datum in ciuitate Meggyes feria tertia proxima post secundam Dominicam Trinitatis anno Dominj millesimo quingentesimo septuagesimo quinto. Eredetileg megvan az értekezőnél.

- 1) Kézai Simon írja: „Habet etiam (Scythicum regnum) provincias centum et octo, propter centum et octo *progenies*. — Centum enim et octo *generationes* pura tenet Hungaria et non plures.“ — „Tunc de *tribubus* centum et octo elegerunt viros fortes ad bellandum, assumentes de quolibet *Genere* decem millia armatorum, aliis in Scythia derelictis.“ — „Cum pura Hungaria plures *tribus* vel *progenies* non habeat, quam *generationes* centum et octo, videndum est, unde esse habent illorum *progenies*, qui de terra Latina, vel de Alamannia, vel de aliis regionibus descenderunt.“ Idézett könyve 13, 18, 76. ll. A *Turóci* neve alatti XIV. századbeli (1358) krónikában olvashatni: „Zobolch vero alius capitaneus, unde *Chak oritur generatio*, descendisse dicitur in ipso campo et loco ubi Chakvara jacet nunc desolata.“ S leebb: „Sed quintus (capitaneus) Leel est nominatus . . . Ex isto quidem *Zuard oritur generatio*.“ Johannis de Turóc Chronica Hungarorum. P. II. Cap. IV. VII. Schwandtnernél: Tom. I. Pag. 83. 84. És mi itt a történetíratban *generatio* val van kifejezve, az oklevelekben *genussal*. 1237-ből: „Notum fieri volo, quod ego *Chak*, filius *Georgii de genere Chak* comes Soproniensis — monasterium ordinis Cisterciensium — suscepí ad aedificandum.“ 1274-ből: „Elisabeth regina — quia comes Laurentius, nepos Veech nobilis *de genere Zuard* . . . multos exhibuit famulatus.“ 1323-ből: „Carolus — rex — ad universorum notitiamharum serie volumus pervenire, quod
- M. T. T. ÉVK. VIII. 2.

mégis különböző értelmet kívánt volna azoknak tulajdonítani: akkor szerkesztése nem egyezett volna a valósággal ¹⁾).

Épen olyan igaz továbbá, hogy szabatosan, helyesen imígy kellett volna — használt szavainál maradva — szerkeszteni: „per tribus atque lineas tribuum;“ „per generationes atque lineas generationum;“ vagy legalább: „per tribus seu generationes atque lineas generationum;“ ²⁾ — mert csak ily szerkesztés adá vala igazán és hűven a székelyeknek korabeli nemekre s ágakra oszlását.

Ámde Verbőci nem mindenhol ügyelt arra, hogy szabatosan és világosan írjon. Nem ismét csak hason értelműek-e egymás mellett épen kritikai vizsgálat alatti szerkesztésében ez igék is: *partiuntur et dividunt?* S nem homály borongja-e körül ime kitételét: „*antiquorum more?*“ miután nem tudatta határozottan, mit egyetlen egy, vagy pár szóval tehet vala, kik voltak légyen ama régiek, kikre itt hivatkozott.

frater Mauritius, ordinis fratrum Praedicatorum, filius magistri Demetrii quondam Bani de genere Chak — exhibuit nobis quasdam literas privilegiales.“ Cod. Dipl. Hung. Tom. IV. Vol. I. Pag. 98. Tom. VI. Vol. II. Pag. 398. 399. Tom. VIII. Vol. II. Pag. 444. 445. sat.

- 1) Ez okból — legyen szabad megjegyezmem — nem tarthatom eltalátnak Verbőci szavainak a magyar Akademia-eszközlötte következő fordítását is: „Az örökségeket és hivatalokat (régí szokásaként) *nemzetségek és ivadékok és ivadéki ágak* szerint osztják fel magok között.“ Verbőci István Hármaskönyve. Az MD. XVII. ki eredeti kiadásra ügyelve magyarul kiadta a magyar tudós társaság. Pest. 1844. Harmad. R. 4. Cím. A valóval legmegegyezőbb fordítás, véleményem szerint, ez lenne: „Az örökségeket és hivatalokat (régiek szokásaként) *nemek és nemeknek ágai* szerint osztják fel magok között.“
- 2) A „*linea*“ szót helyesen vette fel s használta Verbőci, noha használhatta volna ezt is: *ramus*. A *Quadripartitum* szerkesztői tehát a székelyeknek nemekre s ágakra osztatását még helytelenebbül írták le mint Verbőci, midőn e szavakkal fejezték ki: „qui per *tribus et generationes* atque *curias generationum antiquorum more* haereditates et officia inter sese partiuntur et dividunt.“ *Quadripartitum opus Juris consvetudinarii Regni Hungariae. Zagrabiae. 1798. P. IV. Tit. V. Pag. 416.* Mert nem csak megtartották mind a *tribus* mind a *generatio* szót különböző értelemben alkalmazva, mi már Verbőci Tripartitumában is hiba vala; hanem e mellett mellőzték a *linea*-t, mi ottan helyesen állott, s helyébe a *curia*-t iktatták helytelenül. Tudom ugyan, hogy a római népet már Romulus tribusokra s curiákra osztá; tehát a curiák nép-alosztályok valának a rómainál is; azonban elhallgatva itt mind azt, mit a római curiáknak székely nem-ágakra alkalmazhatása el-

És a zavar és a baj, melyet ily hanyag, hibás, homályos előadásával hosszú idősoron le folyvást okozott és okoz még most is, teménytelen. Mert a távolabbróli székely örökösödés igen sok esetére nézve nem lévén más pozitív törvény mint az, melyet ő nemek és ágak szerintinek írt le: ez okból gyakran történt és történik ama hivatkozás a pörlekedők, ügyvédek, ítélő bírák által; s mivel azon tévedésbe hozta s tartja őket, hogy az általa használt *tribus*, *generatio*, *linea* szavak mind megannyi különböző osztályfokozatát tették hajdan a székely nemzetnek, ahhoz képest törekednek azokat a gyakorlati életben alkalmaztatni s alkalmazni is kívánó szándékkal magyarázni ¹⁾; minél fogva már az elméleti téren sokan képtelen zavarokba, bajokba sodortatnak.

S most értve már nem csak azt, mi keveset jegyzettek fel régi történetíróink Erdély koronkénti történeteiből és állapotáról, hanem azt is, mily hanyagúl, hibásan és homályosan jegyeztetett fel általok ama kevés is; el kell ismernünk, hogy ők a következett nemzedékek fiainak hagyták csaknem egészen a nehéz feladatot, Erdélynek Magyarországhoz volt kapcsoltatása korszakabeli történeteit, viszonyait, állapotát kinyomozni, a kritikai nyomozódás eredményét öszveszerkesztteni, s akkori történetiratát ekkép előteremteni.

len fel lehetne hordani, kérdem: miután a székely nem-ágak kitételére nálunk a *linea*, *ramus*, *arbor* szavak használtattak s divatoztak hivatalos irományokban és oklevelekben, és nem ok nélkül: mi szükség volt azokat mellőzni és helyettök a merőben új *curiát* alkalmazni?

- 1) Így magyarázá *Szolga János* is, egyike a legjelesebb és leghíresebb erdélyi királyi táblai ügyvédeknek, székelyjogi kérdései s feleletei sorában irván: „A székelység Erdélyben ma is lakott havasközötti helyeiken megtelepedvén: a foglalt földet *törzsfaj* (*tribus*), *nemzedék* (*generatio*), és *ágazonként* (*linea*) osztotta fel“ sat. — Székelyjogi ötven kérdések s feleletek. Maros-Vásárhely. 1844. 58. l.

OKLEVÉLADALÉK.

I.

Uladislaus Dei gratia Rex Hungariae et Bohemiae etc. Fideli nostro Spectabili et Magnifico Johanni de Zapolya perpetuo comiti Scepusiensi ac Vajvodae Partium regni nostri Transsilvanarum, et comiti Siculorum nostrorum, nec non Capitaneo nostro, Affini nobis sincere dilecto, ejusdemque Vice Vajvodis, ac officialibus et locumtenentibus, cunctis etiam aliis officialibus et Subditis nostris praesentibus et futuris praesentes visuris salutem et gratiam. Expositum extitit Majestati nostrae in personis fidelium nostrorum prudentum et circumsectorum Andreae Kalmar, judicis anni proxime praeteriti, ceterorumque universorum civium et incolarum civitatis nostrae Koloswariensis. Quod cum aestate proxime praeterita *rustici et plebeae conditionis homines ubique ferme per totum hoc regnum nostrum sub nomine Cruciate (sic) contra nos et hoc ipsum regnum, et ad delendam universam nobilitatem insurrexissent* plurima et horrenda mala hinc inde exercentes et perpetrantes: nonnulli tandem capitanei ipsorum rusticorum, qui versus Transsilvaniam insurrexerant cum ingenti copia suorum complicum prope civitatem ipsam nostram Koloswariensem castra metati fuerant. Quos cum ipse Andreas Kalmar tanquam judex ob fidelitatem Majestati nostrae et Sacrae coronae nostrae debitam, ad eandem civitatem nostram intrare vetaret; praefati capitanei postularunt cum paucis duntaxat suorum intromitti. Quamobrem idem judex habito superinde cum toto consulatu ejusdem civitatis nostrae maturo consilio, quo magis a rabie et sinistris conatibus ipsorum popularium civitatem ipsam praeservare et tutari possent, *visum eis fuerat, capitaneum eorundem cruciferorum cum exigua comitiva ad ipsam civitatem intromittere. Qui cum ingressi fuissent, temeritate sumta excitataque seditione, tandem certa bona nobilium, quae iidem metu periculi intulerant, ab his, apud quorum manus reposita erant et locata, vi extorsissent et depraedati fuissent et inter sese sortiti.* Quibus iidem judex et cives, timentes ne civitas ipsa tota in praedam a communi populo converteretur, aliis etiam bonis et salutaribus respectibus resistere pro tunc quidem noluerunt, verum paucis post diebus refrigerato et sedato aliquantis-

per furore ipso populari, quaesitaque aliqua occasione et oportunitate, eosdem cruciferos, puta principaliorum capitaneum eorum cum viginti duobus servitoribus ipsius captivari fecit, quos tandem ad manus vestras tradidit publico supplicio exterminandos, qui mox merita etiam morte perempti esse dicuntur. Licet igitur idem iudex et cives nostri ea quae fidei — fidelitatis eorum nobis et sacrae coronae nostrae debita sunt et in hoc et aliis omnibus actionibus eorum egerint, et inter alia integritatis eorum indicia proclamari etiam fecerint, quod nullus omnino de medio eorum in auxilium ipsius rusticanae plebis accurrere auderet: nunc tamen nobiles ipsi, quorum ut praefertur bona praemisso modo casu in ipsa civitate nostra per ipsos malefactores sunt dispersa et ablata, qui quidem nobiles sex numero aut septem sunt, praetextu huiusmodi direptionis et ablationis bonorum, eosdem Andream Kalmar, protunc ut praefertur iudicem et ceteros cives ejusdem civitatis nostrae molestare et inquietare cepissent, vellenteque propterea eosdem ac personas et res eorum arestare; cum tamen, prout ex praemissis elucet, non culpa neque vitio aut negligentia ipsorum iudicis et civium nostrorum depraedatio praescripta facta exitit; non enim ad depraedationem faciendam, sed ad praeservandam civitatem a tumultu et periculo, capitaneus praefatus cum paucissimis suis intromissus fuerat, qui tamen postmodum modo praemisso poenam sui sceleris subierunt. His igitur omnibus consideratis et maxime quia iidem cives nostri fideles semper sese nobis et praedecessoribus nostris, divi condam regibus Hungariae divinae memoriae, sacraeque coronae nostrae exhibuerunt, multaque et varia onera penes fidelitatem eorum sustinuerunt, prout eo ipso quoque *tempore tumultuationis rusticorum magna et incredibilia, ut intelligimus, dampna maxime in abactione omnium pecorum et armentorum suorum in valore aliquot forte millium florenorum perceperunt*. Accedente insuper ad haec supplicatione etiam humilima nonnullorum fidelium nostrorum per eos Majestati nostrae superinde facta, eosdem Andream Kalmar, pro tunc iudicem et ceteros cives ac communitatem dictae civitatis nostrae Koloswariensis de et super huiusmodi rebus et bonis per praefatos cruciferos sive malefactores modo praemisso depraedatis et ablatis, rebus praemisso modo stantibus et se habentibus, et in quantum ut praemittitur depraedatio ipsa de voluntate et commissione ipsorum civium non est perpetrata; bonaque ipsa ablata in manibus eorundem civium aut usquam alias (vsq als) in ipsa civitate nostra non sunt, ordinationique regnicolarum nostrorum super rectificandis

ejuscemodi hinc inde illatis dampnis editae derogare id non videbitur, quietos et expeditos, atque ab omnium et quorumlibet impetitione et perturbatione securos et liberos regia nostra auctoritate reddendos et pronunciantos duximus, imo reddimus et pronunciamus praesentium per vigorem. Quocirca Fidelitatem Vestram requirimus et hortamur, eidemque etiam omnino committimus et mandamus: ut amodo deinceps praefatos Andream Kalmar, judicem anni praeteriti, ceterosque cives et incolas praefatae civitatis nostrae Koloswariensis ratione praemissorum in personis aut rebus et bonis eorum ad — nstantiam quorumpiam nemini prorsus impedire, molestare aut inquietare permittere, neque permitti facere, sed eosdem contra quoscunque praevia ratione ipsos turbare volentes, tueri, protegere ac defendere ac indempnes conservare debeatis et teneamini, auctoritate nostra praesentibus Vobis in hac parte attributa median. Secus non factur. Praesentibus perlectis exhiben. restitutis. Datum Posonij feria secunda proxima ante festum ascensionis Domini. Anno ejusdem millesimo quingentesimo decimo quinto.

P. H.

A Kolosvár városa levéltárában találtató eredeti levelből.

II.

Ludovicus Dei gratia Rex Hungariae et Bohemiae etc. Fideli nostro Spectabili et Magnifico Joanni de Zapolya, comiti perpetuo Scepusiensi, Vajvodae nostro Transsilvanensi et Siculorum nostrorum comiti etc. ejusque Vicevajvodis salutem et gratiam. Exposuerunt Majestati nostrae fideles nostri prudentes et circumspecti judex et jurati ceterique cives civitatis nostrae Coloswariensis. Qualiter licet ipsi *tempore praeteritae seditonis* rusticorum in fidelitate nobis debita probe perstiterint et seditiosis hominibus non modo non adhaeserint, sed se illis potius pro tuenda nobilitate, in quam illi conspiraverant, opposuerint, et *contra illos non sine gravi eorum damno ac periculo decertaverint*; praeterea in argumentum eidentius fidelitatis et constantiae eorum omnes illos, *qui de ipsorum medio partes ipsorum tumul-*

tuantium sequuti, participesque scelerum eorum reperti fuissent, captos ad manus Egregii Joannis Thornallyay puniendos et meritis poenis mulcandos tradiderint, plerosque etiam nobiles de rusticorum captivitate eliberaverint. Tamen nobiles comitatum Zolnok Mediocris et Colosvariensis non advertentes fidelitatem et constantiam eorundem exponentium et pericula, quae pro nobilitate subierunt et passi sunt, variis oppressionibus, injuriis et damnis, nullo habito delectu aut respectu: eosdem exponentes, perinde ac infideles punire, damnificare, et eosdem pro resarciendis damnis, quae ipsis nobilibus malefactores, perversique ac seditiosi tunc intulissent, graviter taxare contenderent. Allegantes ipsos exponentes omnium malorum per rusticos patratorum, et damnorum eisdem nobilibus illatorum authores fuisse. Supplicaverunt itaque Majestati nostrae iidem exponentes, ut adhibito remedio oportuno quieti ac honestati eorum consulere dignaremur; offerentes se ad omnia justa semper paratos et administraturos omnem justitiam de his, si qui in medio eorum culpabiles inveniuntur, modo poenam malorum boni et justii homines subire non cogentur; quorum supplicatio cum nobis justa esse videatur, utpote eorum, qui soli justitiae innituntur, mandavimus per alias literas nostras praefatis nobilibus comitatum Zolnok Mediocris et Colosvariensis: ut ab eorum persecutione et illegitima oppressione desistant et ad aliquam solutionem cogere non audeant. Qui si fecerint bene quidem, alioquin volumus et Fidelitati Vestrae harum serie firmiter mandamus: quatenus acceptis praesentibus praefatos exponentes a molestatione et illegitima impetitione praefatorum nobilium defendere, protegere et manutenere modis omnibus debeatis et teneamini, autoritate nostra regia praesentibus Vobis in hac parte attributa median. Quod si quipiam eorum damnificatione per ipsos causaretur, via juris et non facti cum illis procedat. De quibus omnibus si tales reperientur, ipsimet exponentes ad omnem satisfactionem jure mediante impendendam sese ultro offerunt. Secus — non factur. Praesentibus perlectis exhiben. restitutis. Datum Budae feria quinta proxima ante festum beatorum Viti et Modesti martyrum. Anno Domini millesimo quingentesimo decimo-sexto.

(P. H.)

Commissio propria
Domini Regis.

A Kolosvár városa levéltárában találtató eredeti levélből.

III.

Mathias, Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. fidelibus nostris conventui ecclesiae de Colos Monostra salutem et gratiam. Cum nos attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri Magnifici Johannis Pangracz de Dengeleg etc. per eum primum sacrae hujus regni nostri Hungariae coronae tandemque Majestati nostrae sub locorum et temporum varietate exhibitis et impensis, *possessionem Zentkyral vocatam in comitatu Thordensi habitam, quae cujusdam Anthonij Desew de Patha praefuisset, sed per notam infidelitatis ejusdem, quam ipse ex eo, quod cum novissime nobiles et incolae Partium Transsilvanarum a fidelitate nobis jurejurando praestita in eo defecissent, quod pariter cum Johanne Groff, quem ad honorem vajvodatus earundem Partium extuleramus, contra nos, dum easdem Partes regni nostri Transsilvanas intrassemus, animo nocendi insurrexissent, tum praefatus Anthonius Desew eisdem adhaeren. contra nos notabiliter insurrexerat, ex lege regni nostri incurrit, juxta antiquam et approbatam ejusdem regni nostri consuetudinem ad sacram dicti regni nostri coronam, consequenterque collationem nostram rite et legitime devoluta est, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet memorato Johanni Pongracz, suisque haeredibus et posteritatibus universis, vigore aliarum literarum nostrarum donationalium exinde confectarum contulerimus velimusque ipsum in dominium ejusdem per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci. Igitur fidelitati Vestrae firmiter mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum, quo praesente Paulus vel Nicolaus de Jara, aut Petrus Indaly sive Ambrosius de Zylwas sin Sigismundus Solymos de Pethlend seu Paulus de eadem aliis absentibus homo noster ad facies dictae possessionis Zentkyral, vicinis et commetaneis ejusdem universis inibi legitime convocatis et praesentibus acceden. introducat eundem in dominium ejusdem statuaturque eandem eidem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet praemissae nostrae donationis titulo perpetuae possidendam, si non fuerit contradictum; contradictores vero si qui fuerint, evocet ipsos contra annotatum Johannem Pangracz in praesentiam vajvodae vel vice vajvodae earundem Partium regni nostri Transsilvanarum ad terminum competentem, rationem contradictionis eorum redd — — — post haec hujusmodi introdu-*

ctionis et statutionis seriem cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui praemissae statutioni intererunt, nominibus terminoque assignato eisdem vajvodis suo modo rescribatis. Datum in Zazkezdý feria quarta proxima post festum omnium sanctorum. Anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo. Regni nostri anno decimo, coronationis vero quarto.

A kolosmonostori konventnek béiktatásról tudósító ugyanazon évi eredeti leveléből.

IV.

Mathias Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Fidelibus nostris Conventui Ecclesiae de Colos Monostra, salutem et gratiam. Cum nos attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelium nostrorum Egregiorum Stephani et Demetrii Jaxyt de Naglak, per eos primum sacrae hujus regni nostri Hungariae coronae tandemque Majestati nostrae sub locorum et temporum varietate exhibitis et impensis, possessiones *Farnas, Iwantelke, Walko, Wyfalu, Kelechel, Felsew-Fyld, Kesepsewfyld* vocatas in comitatu de Colos habitas, quae cujusdam *Benedictj Weres de eadem Farnas praefuissent, sed per notam infidelitatis ejusdem, quam ipse ex eo, quod cum pridem nobiles incolae Partium Transsilvanarum a fidelitate nobis jurejurando praestita in eo defecissent, quod pariter cum Johanne Groff, quem ad honorem vajvodatus earundem Partium extuleramus, contra nos, dum easdem Partes regni nostri intrassemus, adversus nos animo nocendi insurrexissent, tum praefatus Benedictus Weres eisdem adhaeren. contra nos notabiliter insurrexerat, ex lege regni nostri incurrit, juxta antiquam et approbatam dicti regni nostri consuetudinem ad sacram ejusdem regni nostri coronam consequenterque Collationem nostram rite et legitime devolutae sunt, simul cum cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet memoratis *Stephano et Demetrio Jaxyth*, ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis, *vigore aliarum literarum nostrarum donationalium exinde confectarum in perpetuum contulerimus, velimusque ipsos in dominium earundem per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci. Igitur fidelitati Vestrae mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro**

testimonio fide dignum, quo praesente Rofael de Walko, sive Georgius Rado de Monostor, aut Michael de Bykal vel Georgius de Kapws, sive Ladislaus Gerewfy sin Johannes de Zenthkiral, aliis absentibus homo noster ad facies dictarum possessionum, vicinis et commetaneis earundem universis inibi legitime convocatis et praesentibus acceden. introducat praefatos Stephanum et Demetrium in dominium earundem, statuatque easdem eisdem simul cum cunctis earum utilitatibus et pertinentiis quibuslibet praemissae nostrae donationis titulo ips. incumbenti perpetuo possidendas, si non fuerit contradictum; contradictores vero, si qui fuerint, evocet ipsos contra annotatos Stephanum et Demetrium in praesentiam vajvodae vel vicevajvodae Partium regni nostri Transsilvanarum ad terminum competentem rationem contradictionis eorum reddituros; et post haec hujusmodi introductionis et Statutionis Seriem cum contradictorum et evocatorum si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui praemissae statutioni intererunt, nominibus terminoque assignato eisdem vajvodae vel vice vajvodae suo modo rescribatis. Datum in Segeswar feria secunda proxima post festum omnium Sanctorum. Anno Domini millesimo quatringsesimo sexagesimo septimo. Regni nostri anno decimo, coronationis vero quarto.

A kolosmonostori konventnek beiktatásról tudósító, ugyanazon 1467-ik évbeli eredeti leveléből.

V.

Conventus Monasterii beatae Mariae Virginis de Colos Monostra omnibus Christi fidelibus tam praesentibus quam futuris praesentes visuris salutem in domino Jesu salutis largitore. Ad universorum notitiam praesentium serie volumus pervenire. Quod nos literas Serenissimi principis domini Wladislai, Dei gratia regis Hungariae et Bohemiae etc. introductorias et statutorias nobis praeceptorie loquentes et directas, honore et reverentia, quibus deuit, receperimus in haec verba:

Wladislaus, Dei gratia Rex Hungariae, Bohemiae etc. fidelibus nostris Conventui Ecclesiae de Colosmonostra salutem et gratiam. Cum nos illi fassioni, dationi, collocationi et perpetuationi, quas fidelis noster nobilis *Franciscus*, filius condam *Bartholomei Zekel de Strigonio* de et super totali possessione sua *Kysfalvd* vocata, scilicet domo et curia nobil. in

eadem *Kysfalud* in medio Terrae Siculorum, in fine penes oppidum *Zekel Wasarhel* vocatum in districtu seu sede *Maros Ze* — appellata existen. et habit. simul cum molendino suo prope eandem possessionem *Kysfalud* in facie fluvii *Maroswyze* dicti constructo decurren. cunctis etiam aliis haereditatibus siculicalibus, puta tribus *primipilatus* (sic, loco: *primipilatibus*), quorum scilicet primus in genere *Meggyes in linea Dudor*, secundus modo simili in genere *Meggyes in linea Kywrth*, tertius vero in genere *Halom et in linea seu arbore Naaznan* nuncupat. haberentur, fideli nostro Egregio *Andree Lazar de Gyergyó* seu *Zarheghalya*, vigore literarum fidelis nostri Spectabilis et Magnifici Petri Comitis de *Bozyn* et de *Sancto Georgio*, iudicis curiae nostrae et *Vajvodae Transsilvani* comitisque Siculorum nostrorum fassionarium pro mille flor. aur. per rationes et causas in eisdem literis expressas fecisse dinoscitur, nostrum regium consensum praebuerimus et assensum. Et nihilominus debitum habentes respectum ad fidelitatem et fidelium servitorum merita praefati *Andrae Lazar* totum et omne jus nostrum regium, si quod in praescriptis possessione, nec non domo et curia nobilitar. ac molendino et tribus *primipilatus* (sic) *) aliisque cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet qualitercunque nunc haberemus vel successu temporum habere potuissemus, aut nostram ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus nunc concernerent vel in posterum concernere possent Majestatem, memorato *Andree Lazar* suisque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis vigore aliarum literarum nostrarum consensualium exinde confectarum in perpetuum contulerimus, velimusque eundem in dominium hujusmodi possessionis nec non domus et curiae nobilitar. et molendini et trium *primipilatuum* ac dicti juris nostri regii per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci. Super quo fidelitati Vestrae firmiter praecipien. mandamus quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum. Quo praesente *Michael de Gywlakwtha* aut *Bernaldus* vel *Franciscus Thamassy* de *Naznanfalwa* sive *Gaspar Sykesd* de *Theremy* aliis absentibus homo noster ad faciem praescriptae possessionis *Kysfalud* consequenterque antedictarum domus et curiae nobilitar. ac molendini et

*) A nemekre s ágakra oszláson kívül, mely vérrokonsági volt, politikailag még három rendre osztattak ez időben a székelyek. Az alsó rendbeliek *gyalogoknak*, *pedites* mondattak, a felső rendbeliek *elsőeknek*, *primores*, a középső rendbeliek *lovagoknak*, *lófőknek*, *equites*, *primipili*. Egy *primipilatus* tett annyi székely örökséget, mennyit egy középső rendbeli székelynek, *primipilusnak* birnia kellett.

trium *primipilatum*, nec non juris nostri regii in eisdem habiti vicinis et commetaneis earundem universis inibi legitime convocatis et praesentibus acceden. introducat praefatum *Andream Lazar* in dominium earundem et dicti juris nostri regii, statuaturque easdem et idem eidem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet praemisso juris titulo eidem incumben. perpetuo possiden. si non fuerit contradictum. Contradictores vero si qui fuerint evocet eosdem contra annotatum *Andream Lazar* ad terminum competentem nostramque personalem in praesentiam rationem contradictionis eorundem reddituros. Et post haec hujusmodi introductionis et statutionis seriem cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint vicinorumque et commetaneorum, qui praemissae statutioni intererunt, nominibus terminoque assignato ut fuerit expediens, dictae nostrae personali praesentiae fideliter rescribatis. Datum Budae Dominico die proximo ante festum beatae Ceciliae virginis et martiris. Anno Domini millesimo quingentesimo septimo Regnorum nostrorum Hungariae etc. anno decimo octavo, Bohemiae vero tricesimo octavo.

Unde nos praemissis mandatis ejusdem domini nostri Regis semper obedire cupientes ut tenemur, una cum praefato nobili *Michaele de Gywlakwtha* homine ejusdem domini Regis nostrum hominem, videlicet religiosum virum, fratrem Demetrium sacerdotem, socium nostrum conventualem ad praemissas introductionem et statutionem faciendas nostro pro testimonio fide dignum duximus destinandum. Qui quidem frater Demetrius Testimonium nostrum tandem exinde ad nos reversus, scilicet praefatus *Michael de Gywlakwtha*, homo regius aliqua infirmitate praeventus ad faciendam fassionem super hujusmodi executionis serie in nostram nequivit venire praesentiam. Itaque ad instantiam et legitimam petitionem dicti *Andree Lazar* duos ex nobis videlicet fratres Georgium priorem et Barnabam sacerdotes, socios nostros conventuales ad ea, quae praenominatus ipsis fateretur, audienda et tandem nobis referenda duximus transmittendos. Qui demum ad nos re conscientiose retulerunt eo modo: Quod feria quinta proxima post festum apparitionis beati Michaelis a *ichael de Gywlakwtha* homo regius in domo habitationis suae in eadem *Gywlakwtha* habita, in ipsis fassus exstitisset, prout etiam dictum Testimonium nostrum nobis retulit, hoc modo. Quomodo ipsi feria quarta proxima ante Dominicam ramis palmarum proxime praeteritam, aliis etiam diebus immediate sequentibus ad

id aptis et sufficientibus ad faciem praescriptae totalis possessionis *Kysfalwd* vocatae, consequenterque domus et curiae nobilitar. in eadem *Kysfalwd*, in medio Terrae Siculorum in fine penes oppidum *Zekelwasarhel* vocatum, in districtu seu sede *Maroszeek* appellata existen. et habitarum ac molen-
dini prope eandem possessionem *Kysfalwd* in facie fluvii *Maroswyze* con-
structi decurren. cunctarum etiam aliarum haereditatum Siculicalium prae-
libati nobilis *Francisci* filii condam *Bartholomei Zekel de Strigonio* puta
trium *primipilatum*, primi scilicet *in genere Meggyes in linea Dudor*, se-
cundi modo simili *in genere Meggyes ac in linea Kwrth*, tertii vero *in ge-
nere Halom et in linea seu arbore Naznan* nuncupatis, nec non dicti juris
regii in eisdem habiti, vicinis et commetaneis eorundem universis et prae-
sertim nobilibus *Bernaldo Zekel de Nagyernyew*, *Georgio* vice Capi-
taneo dictae Sedis Maros, *Benedicto Choronk* familiar. Relictae condam
Georgy de Zentgyewrgy et *Alberto Polyak de Zekelfalwa*. Item providis
Andrea Balay, iudice oppidi *Zekelwasarhel*, *Johanne Kowach*, *Blasio Zer-
day* in eadem *Zekelwasarhel* commorantibus, aliis etiam quam pluribus
inibi legitime convocatis et praesentibus insimul accessissent; ubi idem
homo dicti domini nostri Regis, praefato nostro Testimonio praesente,
introduxisset praefatun *Andream Lazar de Gyergyó seu Zarhegyallya* in
dominium earundem et dicti juris regii in eisdem habiti, statuissetque eas-
dem et idem eidem simul cum cunctis ipsarum utilitatibus et pertinentiis
quibuslibet praemisso juris titulo eidem incumbenti perpetuo possiden. et
in faciebus earundem congruis diebus et sufficientibus moram facien. et
protrahen. nullo penitus inibi contradictore apparente. In (cujus) rei memo-
riam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras privilegiales pen-
dentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas duximus concedendas.
Dat. Sedecimo die diei introductionis et statutionis praenotatarum. Anno
Domini millesimo quingentesimo octavo.

A kolosmonostori konvent levéltárában találtató eredeti levélből.
